

... IN RUSLAND ! (II)

Belgische investeringen, in casu Vlaamse technology-input als gevolg van het screenen van de Russische metaalnijverheid op het einde van de 19de eeuw en het begin van de 20ste eeuw (1).

GUIDO DESEYN, MIAT

De laatste geut gietijzer getapt bij de buitendienststelling van de Nizhny Tagilhoogovens op 6 oktober 1987.

Foto uit de museumgids verspreid door de Culturele Dienst van de stad Nizhny Tagil ter gelegenheid van de opening van het Demidov-industriemuseum, het Nationaal Mijn- en Metallurgisch Eco-museum van de Midden-Oeral waarvan de hoogoveninstallatie het pronkstuk vormt. Dit voormalig industriegebied, zo groot als België, wordt sinds de opheffing van de Sovjet-Unie en de drastische inkrimping van de industriële bedrijvigheid aldaar, omgevormd tot één immens historisch-technisch-sociaal openluchtmuseum van de metaalverwerkende nijverheid. Door zijn omvang en ambitieuze opzet is het vermoedelijk het grootste in zijn soort in de wereld, met tot op heden jaarlijks vele honderdduizenden bezoekers. Nizhny Tagil alleen reeds telt 26 grotere monumenten van industriële cultuur van groot geschiedkundig belang.

(Verzameling G. Deseyn, Evergem)

'The future belongs to the people which will produce the most iron and coal' (Robert Peel) (2)

Deze bijdrage is hoofdzakelijk gebaseerd op gegevens uit de *Revue Universelle des Mines, de la Métallurgie, des Travaux Publics, des Sciences et des Arts appliqués à l'Industrie*, uitgegeven te Parijs en Luik vanaf maart 1857.

In het begin dus van de technische revolutie die zich in de metaalnijverheid zou voltrekken.

De *Revue Universelle* werd gepubliceerd onder leiding van de Belgische professor Charles De Cuyper van de Faculteit van Wetenschappen te Luik en werkplaatsleider aan de *l'Ecole des Arts et Manufactures et des Mines*. Beide zijn gesitueerd in het kolenbekken van Charleroi, waarvan Luik de grootste stad is. Wallonië was in de 19de en het eerste kwart van de 20ste eeuw één der belangrijkste mijn- en metaalverwerkende streken van Europa.

En België was, door zijn centrale geografische ligging, één der draaischijven van wereldwijde uitwisseling van nieuwe technieken. België was rond 1900 de vierde industriële mogendheid ter wereld na Engeland, de Verenigde Staten van Amerika en Duitsland.

De Belgische *Revue Universelle* was één der meest gezaghebbende gespecialiseerde tijdschriften geraadpleegd door ingenieurs

overal ter wereld. Daardoor beschikte het over correspondenten in de belangrijkste industriële centra, Rusland inbegrepen. Bovendien nam het tijdschrift ook artikels, of samenvattingen ervan, van andere belangrijke vakbladen over, zoals *l'Engineer*, *The Civil Engineer*, *l'Engineering*, het *Journal of the Iron and Steel Institute*, de Duitse *Berg- und Hutten-männische Zeitung*, *Organ für die Fortschritte des Eisenbahnwesens*, *Oösterreichische Zeitschrift für Berg- und Huttenwesen*, het *Journal Russe des Mines* (in Rusland uitgegeven sinds 1825)...

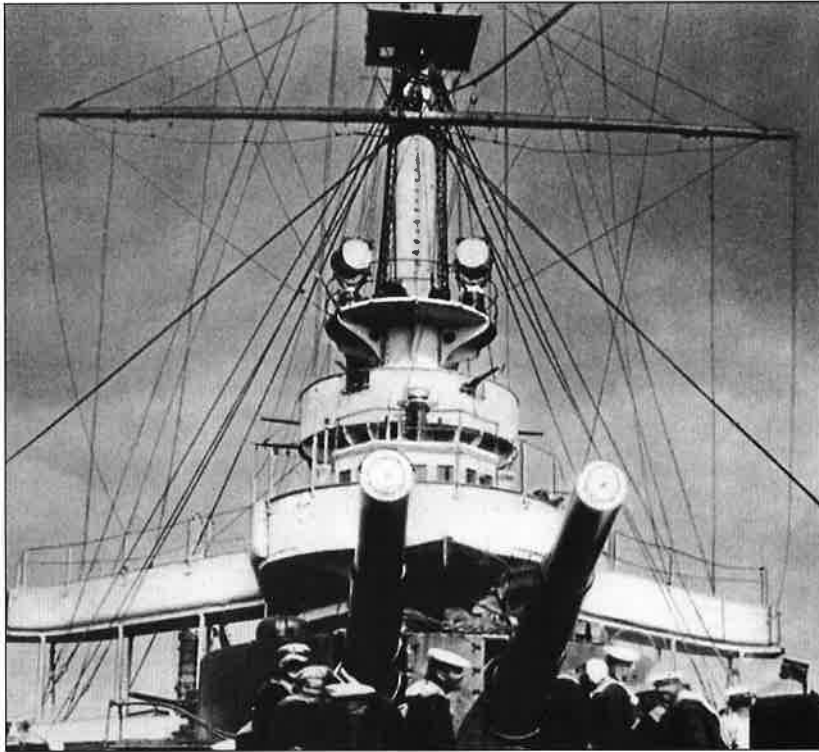
Deze bijdragen werden door de redactieleden en de correspondenten uit het Engels, Duits of Russisch naar het Frans vertaald. Daardoor was men vrij goed op de hoogte van de stand en de vooruitgang van de nijverheid overal ter wereld.

Hier wordt uitsluitend de evolutie van de Russische metaalnijverheid behandeld en de interactie tussen de Russische en de Belgische industrie van 1877 tot 1914. Tot het begin van de eerste wereldoorlog dus, omdat de Oktoberrevolutie in 1917 definitief een einde maakte aan een tijdperk van tot dan toe zeer vruchtbare relaties tussen beide landen.

De revolutionaire gebeurtenissen in Rusland van december 1905 verontrustten de Belgische investeerders zeer.

FLANDERS TECHNOLOGY

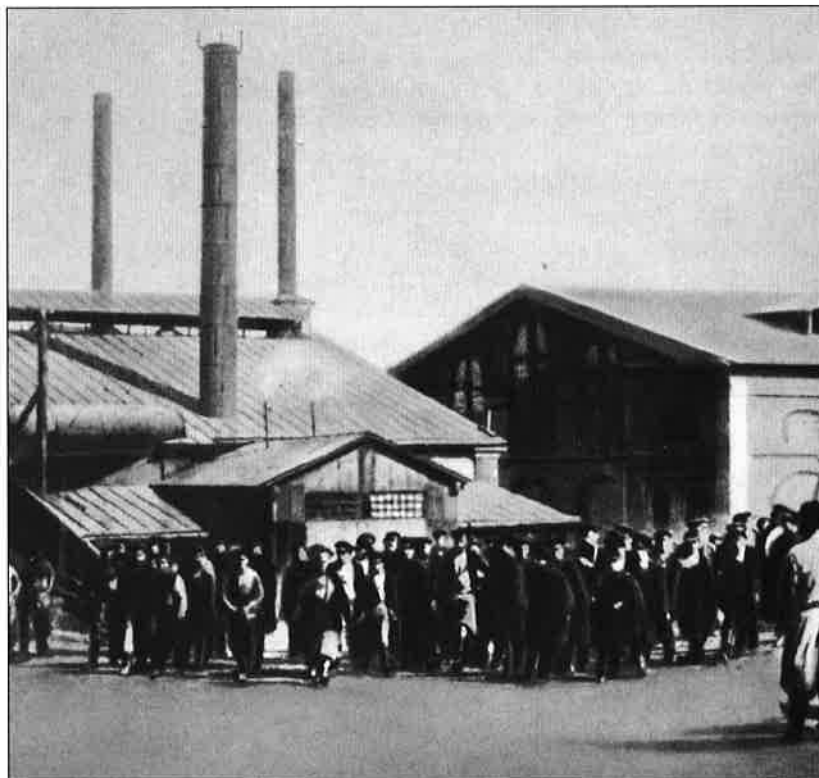
Odessa, juni 1905. De beroemde schoten van de kruiser Potemkin luidden de Russische gewapende opstand van 1905 in (boven).

Een maandenlange algemene arbeidersstaking was daaraan voorafgegaan : van Rostov tot Sint-Petersburg, van Moskou tot Ekaterinburg (onder: de staking in de metaalnijverheid te Versk-Issetsk in de Oeral).

Deze spontane staking brak uit na de 'Bloedige Zondag' op 9 januari 1905, toen een vreedzame betoging tegen de tsaar te Sint-Petersburg door het leger bloedig uiteen werd geschoten. Zowat 140.000 mensen lieten daarbij het leven.

In december 1905 werd de gewapende opstand, als prelude tot de Russische Revolutie van 1917 uiteindelijk te Moskou even bloedig als zij begonnen was, neergeslagen.

*(uit : A. en A. THORNDIKE, *Das Russische Wunder*. Potsdam-Babelsberg DDR, 1962).*

België was immers door zijn investeringspolitiek zelf één der belangrijkste benadeelden. Rond die periode was 1/11 deel van het totale Belgisch fortuin in Russische maatschappijen belegd.

Reeds in 1896 was 65% van de zware industrie in Zuid-Rusland met Belgisch kapitaal opgericht! Daarom zond men waarnemers naar Rusland om de ernst van de onlusten van 1905 te onderzoeken en dan vooral de economische impact ervan.

De Belgische minister van Tewerkstelling en Arbeid gaf advocaat Marcel Lauwick opdracht ter plaatse de ondernemingen te onderzoeken in het zuiden van het Russische rijk, gesticht met Belgisch kapitaal. Verslaggever Lauwick werd gedurende zijn verblijf noch lastiggevallen, noch gemoesteed.

"Nous avons pu circuler librement, faire des milliers de verstes en chemin de fer et en voiture (...) A part de quelques incidents, plutôt inhérents à toute voyage en Russie, nous n'aurions guère songé à la révolution (...) Nous avons rencontrés partout sur notre route, tant chez les autochtones que chez les étrangers, chez les fonctionnaires comme chez les particuliers (...) l'accueil le plus aimable, l'aide la plus précieuse..." (3) schrijft hij in zijn rapport *L'Industrie dans la Russie Méridionale: sa situation son avenir*, verschenen in 1907.

Dit verslag is één der relevantste informatiebronnen over de industrie in het zuiden van Rusland waarover men uit de periode tussen december 1905 en de Oktoberrevolutie van 1917 in het westen beschikte.

In dit deel van Rusland had de zware industrie zich pas sinds een dertigtal jaren ontwikkeld. Daarvoor was weinig bekend over het bestaan van ijzererts in het zuiden van dit land, en zeker niet in buitenlandse bronnen.

Verantwoordelijk daarvoor was een prospectie in 1837-1842 georganiseerd door Antoine Demidov, kleinzoon van de beroemde wapensmid van Toulou en belangrijk *metallurgiste* in de Oeral. Deze missie werd toevertrouwd aan Fer-

dinand Le Play, professor aan de Mijnbouwschool te Parijs. Handig besloot Demidov de resultaten van deze expeditie aan te wenden ten voordele van het Oeralgebied. Daardoor kwam elk initiatief ter exploitatie van het zuiden in de vergeethoek terecht waar hijzelf grootgrondbezitter was en eigenaar van de meeste mijnen en bedrijven.

De streek van de Dnjepr en de Don, de streek van Krivoï-Rog en het bekken van de Donetz zouden daardoor een halve eeuw op hun ontsluiting moeten wachten. En dan nog voor het grootste gedeelte met behulp van buitenlands kapitaal.

RUSSISCHE METAALNIJVERHEID BINNEN WESTERS PERSPECTIEF

Op de eerste Wereldtentoonstellingen (Londen 1851 en 1862) werd Demidov reeds gelauwerd voor zijn ijzer, koper en malachiet uit de Oeral. Doch de 'bekende wereld' der metaalnijverheid beperkte zich toen nog tot het oosten van Zweden, Styrië, Carintië, Bohemen. Zelfs al beschreven 'alarmerende' rapporten reeds het staal van Oboukhov als superieur aan dat van de Duitse metaalreus Krupp...

De fabriek van Oboukhov telde toen al zes puddelovens, twee Siemensovens, een slaghamer Morrison van 15 ton en een grote stoomhamer Nasmyth van 50 ton. Wat de transfer van westerse technologie reeds illustreerde.

Even verontrustend was het verslag uit 1866 over de resultaten bekomen met de Bessemerconverteer waarmee sinds eind 1856 met succes in de fabrieken van Demidov te Nizhny Tagil in de Oeral werd geëxperimenteerd.

Vanaf 1865-1870 kwam Rusland regelmatig in de analyses voor, tussen de geïndustrialiseerde landen van de westerse wereld.

Door de opmerkelijke Russische aanwezigheid, in concurrentie met Engeland, Duitsland, Frankrijk en België op de Wereldtentoonstelling van Wenen in 1873, ging men dit groot onbekend rijk in het oosten pas ernstig analyseren.

Buiten het Oeralgebied waren sommige delen van Rusland - rijk aan mineralen en goedkope werkkrachten - reeds geëxploiteerd door Westeuropese industriëlen en speculanten met een *ukase* (concessie) van het Russisch bewind.

Zoals de Duitse gebroeders Siemens het vanaf 1855 hadden gedaan.

'La Russie est un pays où se laissent gagner des fortunes, quand on sait ç'y prendre...' (4) schrijft Werner (von) Siemens al in 1851.

De Siemensdynamie - verbonden met de Russische adel door tsaristische gunsten en door huwelijk - stonden aan de wieg van de koperontginning in de Kaukasus (de mijnen van Kedabeg).

In 1863 overschreed het fortuin van Siemens een miljoen goudroebels. In 1875 maakten de andere bekende industriëlen, de Zweedse gebroeders Nobel, fortuin in de petroleumindustrie aan de oevers van de Kaspische Zee (te Balachany nabij Bakou). Bij de dood van Ludwig Nobel in 1888 erfden diens kinderen 35 miljoen roebel!

Op hetzelfde ogenblik waren nog soortgelijke financiële imperiums actief, onder andere dat van de bankiers Rothschild te Parijs, de *Société Industrielle et Commerciale de Naphta Caspienne et de la Mer Noire*, tweede grootste na dat van Nobel.

En dat van de Anglo-Amerikaanse financiers Hoover-Urquehart, de *Russo-Asiatic Corporation* voor de exploitatie van steenkool, koper en goud van het Oeralgebied - het rijk van de Demidovs bij uitstek - en de steppen van Centraal Azië.

Rusland was dus in het laatste kwart van de 19de eeuw een halfkolonie geworden van Franse, Duitse, Belgische, Engelse en Amerikaanse kapitalisten. Alle buitenlandse corporaties - altijd op zoek naar *oekazes* - en de meeste Russische ondernemingen stonden onder vreemd bestuur, dat grotendeels eigen ingenieurs en technici met zich meebracht. De Russische arbeiders werden, net zoals vroeger onder de Russische adel, slechts als betaalde slaven of handlanger gebruikt, zelfs de ingenieurs.

In 1882 schreef de Belgische ingenieur Georges De Cuyper, broer van de stichter van de *Revue Universelle* en verantwoordelijk voor de fabrieken van Kolomna (5), een diepgaande analyse over de rijkdommen en technieken aanwezig op de Nationale Tentoonstelling van Moskou.

Hij geeft onder andere een opsomming van de belangrijkste gieterijen, smederijen en hoogovens die op deze eerste tentoonstelling van nationaal belang waren. Waren vertegenwoordigd: de fabrieken van Verkh-Issetsk, Neviansk, Nizhny Tagil, Kyshtymysk, Kouschvynsk, Syssertski, de *Société des Mines de l'Oural* in Perm, Biétorétsk (Verkne-Oural, Orenbourg). Deze konden zich uit hun isolement werken door de aanleg van een spoorwegennetwerk waarop reeds van in het begin van de jaren 1860 met ongeduld werd gewacht. Aan dit netwerk zou vanaf 1892 de Transsiberische spoorlijn worden gekoppeld. Tcheliabinsk werd de poort naar het westen.

In 1885 kwam het grootste gedeelte van het ijzererts nog uit het Oeralgebied. Deze streek bezat op haar eentje alleen al 94 van de 196 metaalverwerkende fabrieken in Rusland. In totaal produceerden er 53% Bessemerstaal en 43% Martinstaal.

Omdat het hier oppervlakte-exploitatie betrof, was de inbreng van machines weinig belangrijk. Men telde er slechts 37 stoommachines met een totale capaciteit van 531PK, tegenoverde 1.844 stoommachines (64.000PK) voor heel Rusland.

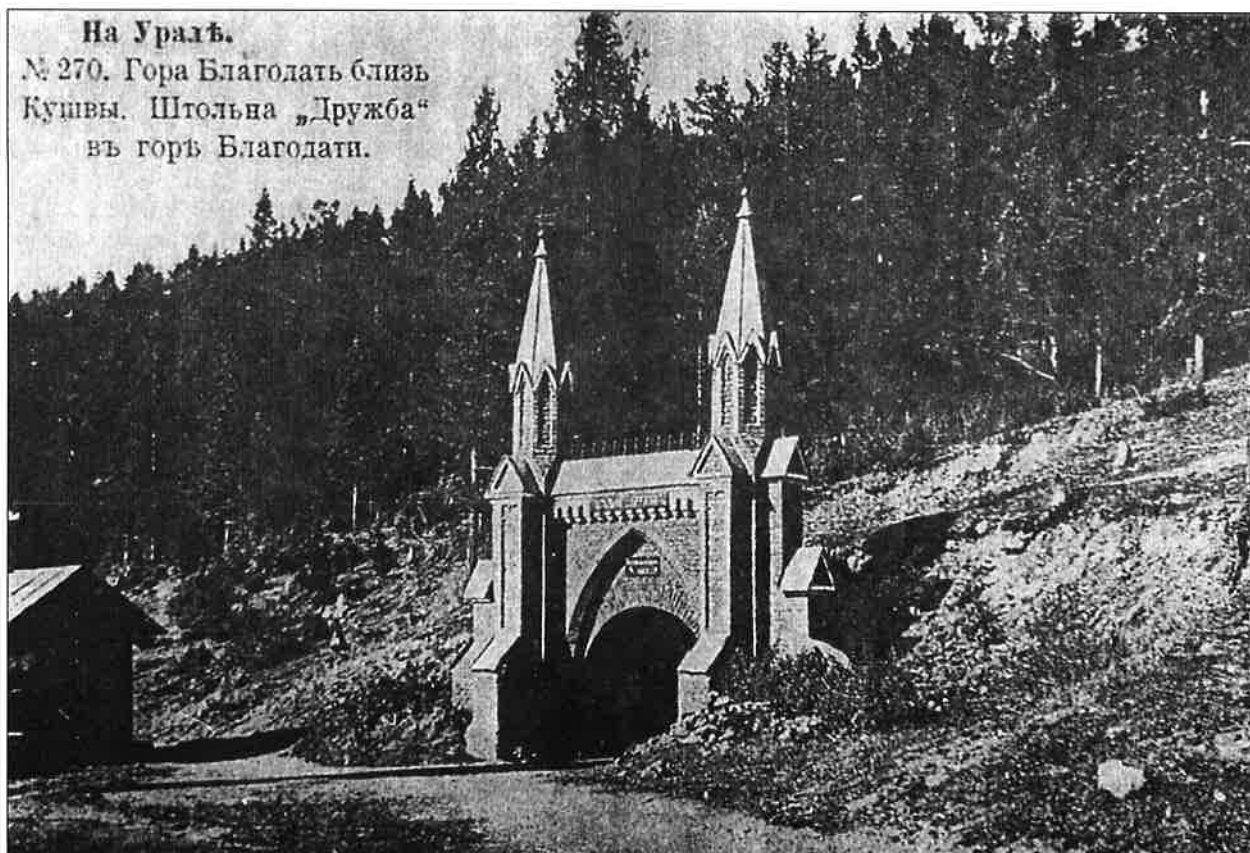
Daartegenover werd in de Russische mijnen en fabrieken drijfkracht door 1.310 waterwielen met een totaalcapaciteit van 27.000PK en 193 turbines (10.000PK) opgewekt. Daarvan stond het merendeel in het Oeralgebied opgesteld. In 1885 werkten in de 280 Russische fabrieken 349.319 arbeiders. Daarvan waren bijna 192.000 tewerkgesteld in de metaalnijverheid, waarvan 189.000 in de Oeral alleen al.

De metaalverwerking gebeurde in deze streek met hout en houtskool als brandstof waarvoor het kappen, het transport en de verkoling een aanzienlijk groot deel handenarbeid vroeg.

De aankondiging van de *Exposition Scientifique et Industrielle de la Sibérie et des Monts Ourals*, georganiseerd door de *Société Ouralienne d'Amateurs des Sciences Naturelles* heeft een opening geforceerd vanuit het oosten van Rusland. Buitenlandse bedrijven werden uitgenodigd afgevaardigden te sturen.

De tentoonstelling was voorzien tussen mei en september 1887. Bezoekers moesten de oversteek van Nijzni-Novgorod naar Perm per stoomboot maken, en tussen Perm en Ekaterinburg per trein.

De nabijheid van de beroemde mijnen en gieterijen van graaf Demidov en gravin Steinbock-Fermor, of de goudmijnen van Bérézovsk werden aangeprezen voor het maken van goedkope interessante uitstapjes...

Merkwaardig voorbeeld van technologie-transfert. Het anachronisme van een neo-gotische mijningang, kort vóór 1900 ontworpen door een West-Europees ingenieur, in volle Russisch-Orthodox geloofsgebied : de toegang tot de *Druzhba*-mijngang van de ijzerwinning binnen de Blagodat-heuvel (Kusva Goroblagodatsky district Midden Oeral) (links).

(Naar een postkaart, uit A.V. VASILIEV e.a., *Industrial Heritage of the Ural in photographs*, Ekaterinburg 1993)

Technologie-import in Rusland. Stationair omgebouwde locomobielen werden in de metaalnijverheid, zowel in de Oeral als in Zuid-Rusland, gebruikt voor de aandrijving van bijvoorbeeld kleine plaatwalserijen of nog - zoals hier - voor het opwekken van elektriciteit. Deze installatie in de ijzergieterijen van Zlatoust (Oeral) werd ca. 1900 door West-Europese constructie-ateeliers geleverd (onder).

(uit : A. V. VASILIEV e.a., *Industrial Heritage of the Ural in photographs*, Ekaterinburg 1993)

ONTSLUITING VAN DE OEKRAÏNE

Rusland, profiterend van de buitenlandse kapitalen en technici, heeft hetzelfde lot ondergaan als alle andere landen bij het begin of de transformatie van gelijk welke andere industrie.

In Frankrijk bijvoorbeeld zijn het de Engelsen die de eerste puddelovens installeerden en de vlam in de eerste Bessemers staken. Het waren de Jacksons die er het eerste staal vervaardigden.

Het waren ook Engelsen zoals Cockerill die de metaalnijverheid in België introduceerden.

Het zou Rusland niet anders vergaan...

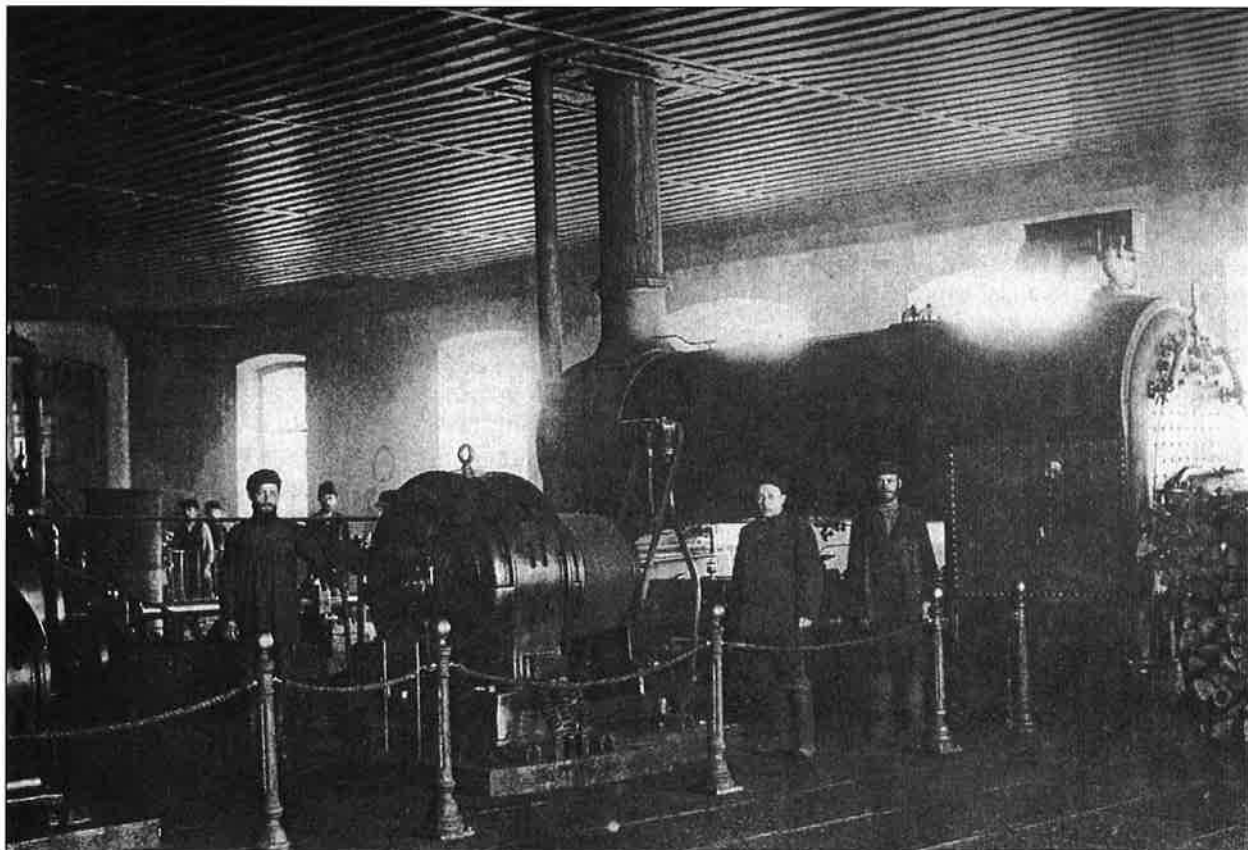
De Engelsman John Hughes besloot, met de steun van de Russische overheid, op de steenkooladers van de Donetz de *New Russian Iron Company* op te richten. In Krivoï-Rog volgde de Russische grootgrondbezitter Alexandre Pohl, gesteund door Frans kapitaal in 1881 zijn voorbeeld.

De *Société Française des Mines et Hautes Fourneaux de Krivoï-Rog* was echter de eerste gedateerde.

De *Hughes Society* verwierf pas in 1885 zijn concessie in de omgeving en gaf het startsein voor een krachtige industriële groei in het gehele gebied.

Wat zuidelijk Rusland voor de buitenlandse kapitalisten aantrekkelijker maakte dan het binnenland of het oosten van het land zoals de Oeral, was de nabijheid van de Zwarte Zee. Die opende via de Krim een venster op de Middellandse Zee. Een voordeel dat de rest van het immense Russische territorium niét bezat.

De *Société Belge de Cockerill* verkreeg vervolgens een belangrijke mijnconcessie en stichtte de *Société Métallurgique Dniéprovienne*. Ze werd opgericht met een aanzienlijk kapitaal en moest steenkool van Donetz gebruiken. Net zoals zijn voorgangers bracht Cockerill al zijn *know-how* in voor de constructie van de spoorlijnen zowat overal in Rusland. De productie van de stalen spoorwegrails was prioritair.

De enorme winsten door de Dniéproviënne wekten de afgunst van de concurrentie op. Na 1890 kwam de steppe zowat overal in beweging. Het jaar 1895 zag de belangrijke oprichting van de *Métallurgique Russo-Belge*. Dit bedrijf was gevestigd zowel op de ijzerertslagen van Krivoï-Rog als op de steenkooladers nabij de fabriek gelegen. De productie van gietijzer liet in die periode winsten van 30 à 35% toe. Geen wonder dat de buitenlandse investeringen er zo overvloedig aanwezig waren. Zoals in 1897 gebeurde met de oprichting van de Russische 'Providence', genoemd naar de gelijknamige belangrijke Belgische gieterij.

In augustus-september 1895 had het tijdschrift *Nieuwe Tijden* (*Novoïé Vrémia*) uit Sint-Petersburg niets dan lof voor België:

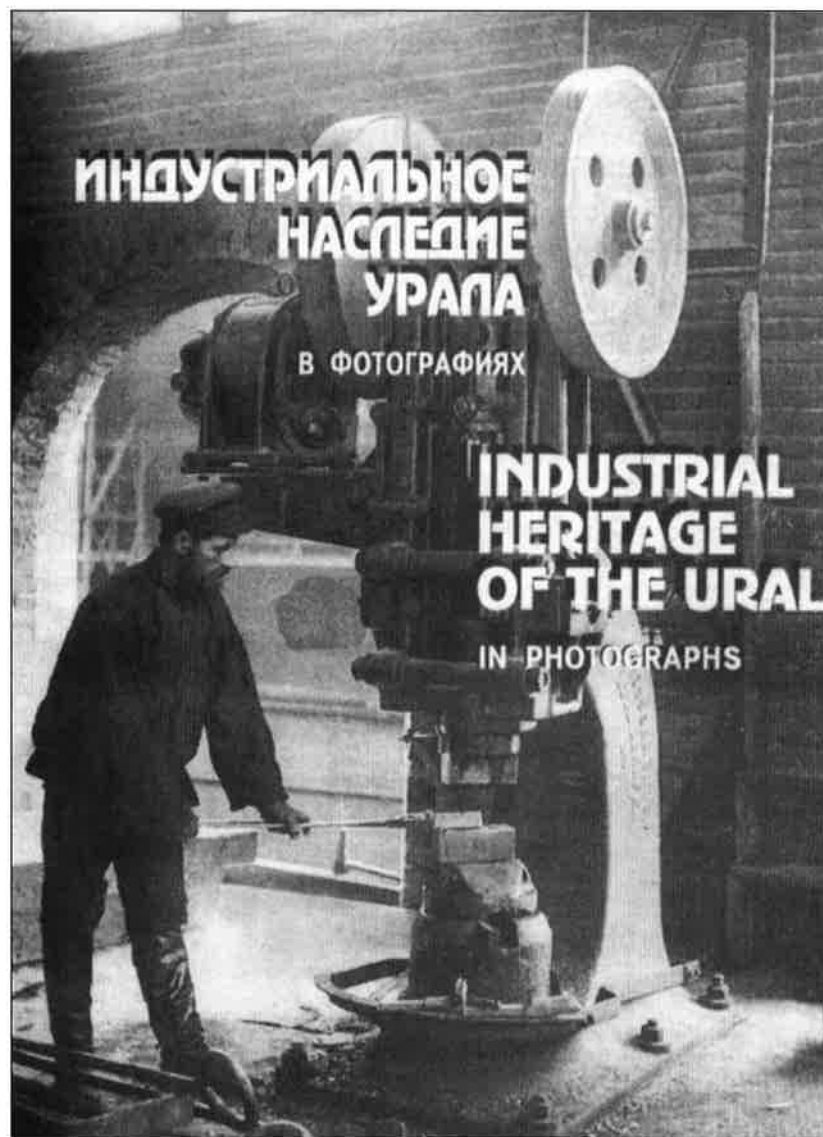
'Zuidelijk Rusland, tot dan toe overheersend landbouwgebied, heeft geen mensen kunnen voortbrengen met initiatief voor gewaagde ondernemingen (...). Van alle vreemde landen leent alleen België kapitaal aan een laag percentage - 4% - en brengt bovendien zijn kennis en ondervinding in zaken mee die zich tussen de Russen verspreiden (...) Bijvoorbeeld, de steenkoolmijnen van Prokhorov-Dréwitzky, door een Belgisch bedrijf gekocht, lieten in tegenstelling met andere buitenlandse investeerders, niet de eigen mijnwerkers en ploegbazen overkomen, maar stuurden op eigen kosten een tiental Russische meester-arbeiders naar België en Westfalen om er de ontginningsmethodes te bestuderen.'

'Deze manier van handelen' - merkt hetzelfde Russisch tijdschrift op - 'getuigt van een grote tact vanwege de Belgische beheerders die doen wat ze kunnen om het nationale gevoel niet te kwetsen noch het belang van de arbeidersbevolking (...). De Belgen van Prokhorov-Dréwitzky hebben een voorbeeld gesteld die overal elders zou moeten gevolgd worden.

In plaats van een vreemde kern in een streek binnen te brengen,

moet aan de armen van de plaatselijke bevolking werk gegeven worden...'

Na het voorbeeld van België bleken ook enkele grote industriëlen van de Oeral geïnteresseerd om hun invloed uit te breiden naar het naburige gebied met metaalindustrie aan de Zwarte Zee.

De belangrijkste en productiefste aders situeerden zich echter aan het einde van vorige eeuw nog in het Oeralgebied.

In deze streek waar zich driekwart van de Russische mijnen situeerden concentreerde zich 47% van de productie. Daartegenover kwam toch bijna 30% van de productie reeds uit Zuid Rusland met slechts 25 mijnen (waarvan de 13 van Krivoï-Rog bijna de totaliteit op zich namen)!

Getuigenis van eind 19de-eeuwse buitenlandse technologie in de Oeral : een 5-tons plethamer in de Kushvinsky-ateliers geleverd door een constructiebedrijf uit Ludwigshaven a/d Rijn (BRD).

(kaft fotoboek A.V. VASILIEV, *Industrial Heritage of the Ural in photographs*, Ekaterinburg 1993)

BELGISCHE BELANGEN IN RUSLAND

De 517 mijnen van de Oeral moesten dus van kleinere afmetingen zijn.

De behandeling van de erts en de productie van ijzer en staal gebeurde in 259 diverse fabrieken. Daarin was begrepen de 125 fabrieken voor de productie van gietijzer met 222 hoogovens.

Tussen 1880 en 1893 was de productie van gietijzer twee en een half keer verhoogd van 449.530 ton (waarvan 301.684 in de Oeral) tot 1.149.841 ton in 1893 (waarvan 506.871 in de Oeral en - reeds - 328.584 in het zuidoosten). Het zuiden werd stilaan een grote concurrent van het Oeralgebied, vooral dan door de betere fusie met steenkool.

Men kwam dichtbij overproductie en de onvermijdelijke prijsdalingen.

Rond 1900 beconcurrerden in het zuiden zo'n twintigtal belangrijke metaalbedrijven elkaar. De productie van gietijzer verdubbelde tussen 1897 en 1900. De ineenstorting van de prijzen, dalend tot 50%, bracht de genadeslag toe.

Sindsdien is er geen enkele nieuwe onderneming meer in het bekken van de Donetz gesticht. De Belgen, net als de Fransen, tot dan toe 'van een excessieve bevolgenheid voor alle Russische zaken (...)' zijn abrupt gestopt.

Gelukkig hadden de Belgen hun ervaring in annexe industrieën gestoken, zoals glas- en flessenblazerijen: de *Verreries du Donetz*, de *Glaceries Belgo-Russes*, de *Glaceries du Midi de la Russie*, de *Bouteilleries du Donetz*...

Al vlug zouden deze industrietakken uitdeinen naar Kharkov, Odessa, Nicolaïev waar zich eveneens Belgische en Franse ondernemingen vestigden.

Wat is het belang geweest van het kapitaal dat België in de zaken van het vroegere Rusland heeft geïnvesteerd?

Aan het einde van vorige eeuw zag men enorme kapitalen naar Zuid-Rusland verhuizen.

Het land van herkomst van deze kapitalen is niet altijd goed definieerbaar. Een 'Belgische' onderneming was niet altijd met Belgisch kapitaal opgericht. En omgekeerd hebben Belgische landgenoten interesse getoond in Franse of Russische consortiums.

Paul Trasentier, een Belgisch ingenieur met lesopdracht in de Faculteit voor Wetenschappen van de universiteit van Luik, ondernam tussen 1890 en 1896 jaarlijks een reis naar Rusland. Daar heeft hij de snelle vooruitgang van de metaalnijverheid in het zuiden van Rusland geregistreerd.

In 1890 waren de Belgische initiatieven nog beperkt tot de oprichting van de *Société Dniéprovienne*.

Trasentier stelde vast dat vanaf dat ogenblik veel Russisch-Belgische maatschappijen waren opgericht. Van de 43 bestaande ondernemingen in 1896 waren er 28 (65%) met Belgisch kapitaal gesticht.

steenkoolmijnen

- *Société belge du Centre du Donetz* te Almaznaïa (1894, kapitaal 6.000.000 Belgische - toenmalige - franken)

- *Société russo-belge de Makeevka* (1895, kapitaal 10.000.000 BF in aandelen, 12.000.000 BF in obligaties)

- *Société belge Prokhorov* (1895, kapitaal 8.000.000 BF in aandelen, 1.500.000 BF in obligaties)

- *S.A. russo-belge du Bassin d'Ouspensk* (1895, kapitaal 11.000.000 BF)

- *S.A. belge de Bielaïa* (1895, kapitaal 3.300.000 BF)

- *S.A. belge de Varvaropol* (1895, kapitaal 4.000.000 BF)

- *S.A. belge de Louganete Marietka* (1895, kapitaal 2.700.000 BF)

ertsmijnen & metaalnijverheid

- *Société Dniéprovienne russo-belge* (1886, kapitaal 5.000.000 roebels in aandelen, 2.500.000 roebels krediet)

- *Société russo-belge* te Volintsevo (1895, kapitaal 8.000.000 roebels krediet)

- *S.A. belge des Hauts-Fourneaux de Toul* (1895, kapitaal 5.000.000 BF)

- *Société russo-belge de Taranrog* (1895, kapitaal 3.000.000 goudroebel of 12.000.000 BF)

walserijen, gieterijen, constructieateliers

- *S.A. russo-belge Ateliers de construction de Debaltsevo* (1895, kapitaal 1.000.000 roebel krediet)

- *S.A. belge Compagnie Métallurgique d'Odessa* (1895, kapitaal 1.300.000 BF)

- *S.A. belge Forges et Aciéries d'Ekaterinoslav* (1895, kapitaal 2.500.000 BF)

- *S.A. belge Boulonneries franco-russes* te Ekaterinoslav (1895, kapitaal 1.000.000 BF)

- *S.A. belge Chantiers Navals, Ateliers et Fonderies de Nicolaïev* (1895, kapitaal 12.000.000 BF)

- *Société belge Ateliers et Chaudronnerie Albert Nève, Wilde et Cite* Teaganrog (1895, kapitaal 2.000.000 BF)

- *S.A. belge Ateliers de Kharkov* (1895, kapitaal 1.000.000 BF)

- *S.A. belge Ateliers de Constructions Mécaniques de Soumy* te Tchekov (1896, kapitaal 1.620.000 BF)

- *S.A. belge Emailleries et Lampisteries de Lougansk* (1896, kapitaal 1.500.000 BF)

- *S.A. Ateliers de Construction de Gorlofka* (1896, kapitaal 2.000.000 BF)

chemische industrie

- *Société russe Lubimov, Solvay* (belgisch!) *et Cie* voor de productie van soda in Beresniki op de Kama (1881) en in Lissitchansk in de Donetz (1892, kapitaal 3.000.000 roebel)

- *S.A. belge Ciments d'Odessa* (1895, kapitaal 1.500.000 BF)

- *S.A. belge Verreries du Donetz* (glazen en vensterglas) te Santourinovka (1895, kapitaal 5.000.000 BF)

- *S.A. belge pour la fabrication de bouteilles à Odessa* (1895, kapitaal 2.000.000 BF)

- *S.A. russo-belge Nadine (Produits Réfractaires du Donetz)* te Constantinovka (1895, kapitaal 1.000.000 BF)

- *S.A. belge Produits Réfractaires de Tchaplino (chemin de fer Catherine)* z.d., kapitaal 1.400.000 BF)

- *S.A. belge Produits Réfractaires et Céramiques de Vladzimirovka* (1896, kapitaal 1.000.000 BF).

In enkele van die fabrieken stonden Belgische stoommachines en stoomlocomobielen opgesteld, in het bijzonder afkomstig uit de ateliers Van de Kerchove te Gent. Zo ook in de *Société Dniéproviennne* (opgericht in 1884-1886 en afhankelijk van de onderneming van John Cockerill te Luik) in 1895, en op de scheepswerven te Nicolaïev in 1897, 1909 en 1910.

In het totaal zijn door Van de Kerchove tussen 1868 en 1915 niet minder dan 1.231 stoommachines vervaardigd zowel voor de Belgische (in hoofdzaak) als voor de buitenlandse markt. Daarvan werden tussen 1880 en 1914 (met een

piekperiode na 1896) 43 exemplaren in Rusland geleverd en geplaatst (6).

Ook van de twee andere belangrijkste Gentse metaalconstructieateliers, die van de gebroeders Carels en die van de Phoenix, is bekend dat zij talrijke stoommachines hebben geleverd voor Rusland.

Van de Phoenix is daarvan de inventaris (voorlopig) nog niet teruggevonden.

Voor de werkplaatsen der gebroeders Carels daarentegen, is net als voor Van de Kerchove, deze bron wél bewaard in het archief van het Gentse Museum voor Industriële Archeologie en Textiel (MIAT) (7). Tussen 1876 en 1915 werden door Carels circa 668 monocilinder-, tandem- of compoundstoommachines geproduceerd, waarvan (minstens) 32 bestemd voor Rusland in de periode 1893-1913.

Het zwaartepunt van de leveringen lijkt zich voor beide bedrijven na 1895 te situeren (8). Beide vermelde Vlaamse bedrijven namen alleen al de levering naar Rusland van 75 machines in vijftien jaar tijd voor hun rekening!

De meerderheid daarvan was in de eerste plaats bestemd voor Zuid-Rusland, en slechts in de tweede plaats voor de Oeral. Voor Carels was Rusland trouwens koploper van hun buitenlandse markt.

In elk geval wijzen deze cijfers op een sterke opleving van de Russische economie in deze gebieden, niet het minst - zoals hoger beschreven - door toedoen van Belgische investeerders.

HET EINDE VAN EEN AVONTUUR...

In 1895 overtrof de gietijzer- en ijzerproductie in het zuiden (565.000 en 571.000 ton) uiteindelijk die van de Oeral (551.000 en 147.000 ton).

Het is dus niet verwonderlijk dat zoveel Belgisch kapitaal en technologie in dit deel van Rusland werden geïnvesteerd, en wordt het duidelijk waarom al deze ondernemingen zich daar vestigden vanaf 1895-1896...

De metaalindustrie (hoogovens, staalfabrieken, constructieateliers, ketelslagerijen...) bestond in 1901 uit niet minder dan 25 ondernemingen onder een Belgisch consortium, zonder de filialen te rekenen met Belgische stichters. Samen beschikten ze over een kapitaal van ongeveer 220 tot 230 miljoen (toenmalige!) frank, waarvan de Russische *Providence* alleen al ongeveer 55 miljoen voor haar rekening nam. Er werd kapitaal geïnjecteerd uit Belgische leningen in de Scheepswerven van Nicolaïev, de Ateliers van Taretzkoïe, de Glazuurfabrieken van Lougansk, de Hoogovens van Olkovaïa, de Russische *Providence* en de Plaatslagerijen van Konstantinovka.

Het lot van de 25 ondernemingen was, volgens de verslaggever Lauwick (zie hoger) door de industriële en politieke crisis na de onlusten van 1905 op zijn minst onzeker geworden. Slechts zes ervan hebben het overleefd, namelijk net de zes van voorgaande opsomming. De anderen gingen over kop of werden overstelpt doorschulden en verloren zo het kapitaal van de Belgische aandeelhouders.

Met de koolmijnen onder Belgisch beleid was het zelfs nog erger gesteld. Zij slopten 130 miljoen (toenmalige) Belgische franken op, zonder de enorme leningen vanuit België te rekenen.

Van de 18 betreffende koolmijnen mocht een half dozijn als verloren worden beschouwd. Iets meer dan

Tweerichtingsverkeer bij de Belgische belangen in Rusland. De *S.A. Russo-Belge Le Métal Déployé* is één van die bedrijven die sinds het begin van de Belgische investeringen, in zuidelijk Rusland vanaf 1896 geproduceerde ijzernetwerken voor bewapening van pleister- en betonwerken in West-Europa leverde. Boven: een paviljoen in gewapend beton volgens het stelsel LE MÉTAL DÉPLOYÉ, op de Wereldtentoonstelling te Brussel in 1897.

(uit een publiciteitsbrochure. Verzameling MIAT, Gent)

„ MÉTAL DÉPLOYÉ „

СѢДѢЛНОЕ
Сociété Anonyme
МОСКВА

СѢДѢЛНОЕ
Russo - Belge
МОСКВА

LE MÉTAL DÉPLOYÉ

SIÈGE SOCIAL & BUREAUX : 8, RUE DES HIRONCELLES, 8
89, Boulevard Anspach, 89 -- Bruxelles

ALPHABET TELEGRAPHIQUE
 DÉPLOYÉ - BRUXELLES

TELEPHONE
 N° 3182 - BRUXELLES

dat kon tenminste een gedeelte van hun kapitaal redden na van hun aandeelhouders enorme inspanningen te hebben gevraagd.

De metaalindustrie, koolmijnen en annexe industrieën hebben dus in het zuiden alleen al 425 miljoen Belgische franken opgeslorpt, voor het grootste gedeelte als gevolg van de evenementen van 1905. Daarbij moeten echter de voorschotten van de moederbedrijven worden toegevoegd en van de Belgische banken, ook goed voor een honderd miljoen.

Daarbovenop had België al zijn belangen in het Russische Polen, in Moskou, Sint-Petersburg, Kazan, Rostov (elektriciteitsbedrijven) en vooral in Siberië en de Oeral (voornamelijk in de goudmijnen) verloren.

België bezat in Rusland ook het monopolie in de trammaatschappijen.

Een goede vijftientig Russische steden (Kharkov, Ekaterinoslav, Moskou, Odessa, Kiev...) hebben aan ons de aanzet van hun openbaar vervoer te danken.

Al deze bedrijven vertegenwoordigden een totaal van 100 miljoen Belgische franken. De Belgische industriële inbreng in Rusland benaderde dus het formidabel cijfer van één miljard toenmalige franken, zowat één elfde van ons totaal roerend fortuin...

In geen enkel land ter wereld had België in 1905 zoveel belangen als in het Keizerrijk Rusland. Zelfs Belgisch Congo, het huidige Zaïre, de enige kolonie die België ooit bezat, heeft nooit zoveel nationaal kapitaal opgeslorpt als de Russische bodem!

Door de vertrouwensbreuk ontstaan na de crisis van 1905 in Rusland, zocht men andere wegen om Belgisch kapitaal te investeren in het buitenland.

Een gedeelte van de investeerders bleef, te oordelen naar het optimisme over Rusland op de wereldtentoonstelling van Gent in 1913, desondanks geloven in een goede afloop

Een bewijs daarvan is de grootste levering Vlaamse stoommachines

ooit in Rusland geïnstalleerd door de Ateliers van Kerchove uit Gent tussen 1905 en het begin van de eerste wereldoorlog (8).

'La Russie méridionale est ouvert à tout importation de machines et de toute sorte d'équipement industrielle et agricole (...). En revanche, la Belgique est intéressée dans la quantité abondante de céréales de cette région, et dans les minéraux de fer du Bassin de Krivoi-Rog et Nicopol...' (9), leest men in het Belgische *Annuaire d'Exportation 1912-1913*.

Anderen zochten naar investeringsmogelijkheden in de nieuwe kolonie van België.

België had dit Centraal-Afrikaans land 'overgenomen' van koning Leopold II na het uitbreken van de schandalen over de verschrikkelijke behandeling van de inwoners. Deze nieuwe bron van inkomsten kwam wonderlijk van pas om sommige investeerders 'schadeloos' te kunnen stellen voor hun verliezen geleden in Rusland. De eerste koloniale maatschappij, *l'Union Minière du Haut Katanga*, zag het licht in 1906.

En na de stopzetting der investeringscontracten bij de Oktoberrevolutie van 1917, keerde België zich definitief af van het financiële beloofde land Rusland om kapitaal en *know-how* te investeren in haar kolonie.

Tussen 1919 en 1930 kende Belgisch Congo niet voor niets een opbloei zonder weerga.

VOETNOTEN

1. Weergave van de paper voorgesteld tijdens het *The international scientific Conference Russia and West Europe: Interaction of Industrial Cultures 1700-1950* gehouden in Nizhny Tagil (Rusland), augustus 15-19, 1996.

2. "De toekomst is aan het volk dat het meeste ijzer en steenkool zal produceren!": een uitspraak van de Engelsman Robert Peel, het *fin-des-ciècle* Rusland op het lijf geschreven. Sir Robert Peel senior (1750-1830), een Engels calicotdrukker, was één van de machtigste katoenfabrikanten van

Engeland. Al in 1795 bezat zijn firma 23 Lancashire 'mills' en stelde meer dan 15.000 arbeiders tewerk. Hij was de geestelijke vader van de eerste 'Factory Act' ('*Health and Morals of Apprentices Act*', 1802) ter verzachting van kinderarbeid. De geciteerde uitspraak is van zijn zoon, Sir Robert junior (1788-1850), conservatief politicus, die als Englands eerste minister tussen 1841 en 1845 onder andere de beruchte 'Cornlaws' afschafte en de Bank van Engeland tot nationale instelling verhieft.

3. "We mochten ons vrij bewegen, duizenden verstes per trein of per koets afleggen (...). Enkele incidenten daargelaten, eigen aan gelijk welke reis in Rusland, liet niets ons aan de revolutie denken (...). We werden overal op onze tocht, zowel bij autochtonen als bij vreemdelingen, bij ambtenaren als bij particulieren, uiterst vriendelijk ontvangen en kregen daarbij de meest gewaardeerde hulp".

4. "Rusland is een land waar grote fortuinen kunnen worden verdiend als men weet hoe het aan boord te leggen"

5. Georges De Cuyper liet voor zijn bedrijf te Kolomna nabij Moskou, de *Kolomnaer Maschinenbau-Gesellschaft*, door de Ateliers Van de Kerchove nog vóór 1900 een stoommachine van 1.260 PK leveren. Dit in navolging van Emile Nicodème uit Moskou, die reeds voordien bij hetzelfde Gentse bedrijf een machine van 1.600 PK bestelde. Dit waren de zwaarste stoommachines door VDK tot 1900 in Rusland geleverd. De andere overschreden de 1.000 PK niet. Beide komen echter niet (onder deze benaming) voor in het leveringsregister van de Ateliers Van de Kerchove. Wél in hun publiciteitsfolder ter gelegenheid van de Wereldtentoonstelling van Parijs in 1900. (verzameling MIAT, Gent).

6. Reeds beschreven in TIC n°45, 1994 : DESEYN G., *Flanders Technology in ... Rusland!*, pp. 96-101.

7. De volgende stoommachines werden door de ateliers van de gebroeders Carels in Rusland geïnstalleerd tussen 1895 en 1913 :
1895 *Société des Ciments d'Odessa* (machine n° 543)
1896 *Société Forges et Aciéries d'Ekaterinslav* (n° 562)
1895-1896 *Alb. Nève, Wilde & Co, Taganrog* (n° 564-588)
1896-1897 *Société Usines de Briansk* (n° 579-587-612)
1896 *Société Russo-Belge des Glaces, Moscou* (n° 598)
1896 *Société des Tôleries de Konstantinovka* (n° 601-602)
1897 *Société Métallurgique Oural-*

Volga, Tsaritsyne (n°603-608-609-610-611)

1898 *Société Forge de la Providence, Marioupol* (n° 630-631)

1898 *Société Tramways de Kazan* (n° 639-640-641)

1898 *Société Anonyme Linière la Dwina, Vitesk* (n°653-654-658)

1899 *Compagnie Glaces Midi Russie, Santourinovka* (n° 664)

1899 *Société Minière & Métallurgique Tambov-Russie* (n° 680)

1911-1912 *Société Ciment Konstantinovka-Kramatorskaya* (n° 945-952)

1913 A. D. *Protopopov, Barich-Russie* (n° 954)

1913 *Société des Tôleries de Konstantinovka* (n° 955-956)

Diverse machines werden daarenboven besteld door bedrijven waarvan in de periode 1895-1899 de situatie onduidelijk is of die blijkbaar vlug ophielden te bestaan ('*Firme n'existe plus*'), namelijk :

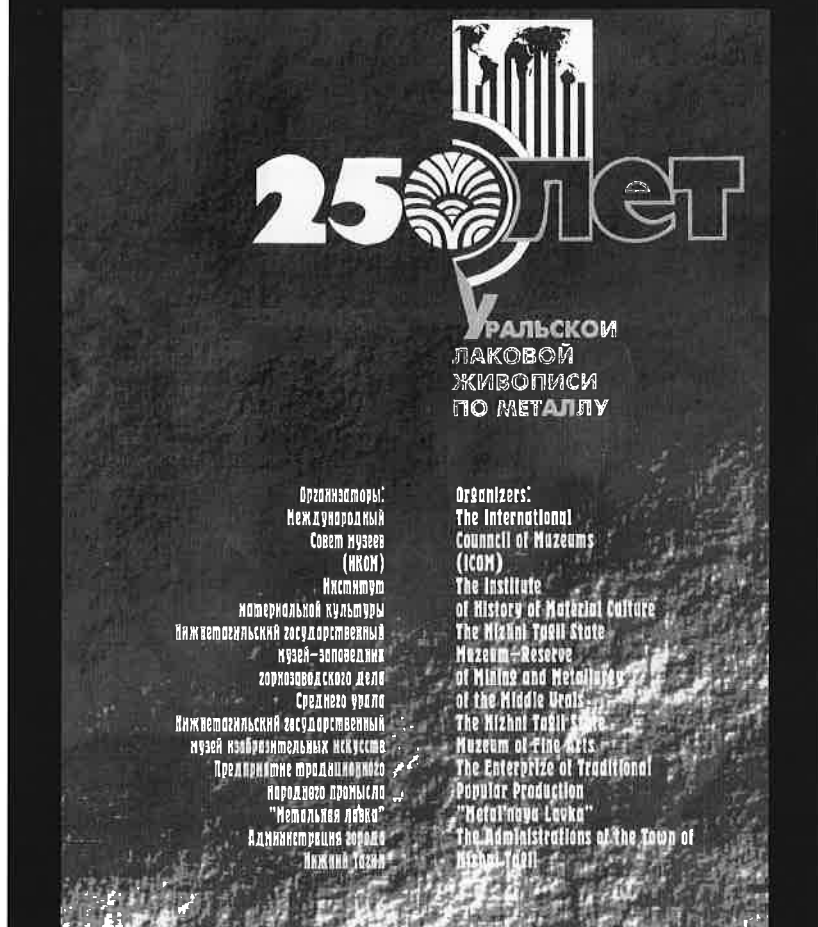
Ateliers Franco-Russes (n° 574), *Société Boulonnerie Franco-Russes* (n° 576), *Société Ateliers Franco-Russes* (n° 596-597), *Société Métallurgique du Nord à Saint-Petersbourg* (n° 644-663), *Chaudronneries Saint-Petersbourg* (n° 660).

8. Indien de Phoenix op dezelfde wijze zal zijn benaderd, mogen identieke aantallen ook voor dit even dynamische bedrijf worden verondersteld.

9. 'Zuidelijk Rusland staat open voor de invoer van machines en industriële en agrarische uitrusting (...). Daartegenover staat dat België geïnteresseerd is in de overvloedige graanoogsten in dit gebied, en in het ijzererts en mineralen van het Bekken van Krivoï-Rog en Nicopol'.

Международная конференция
"Россия и Западная Европа:
Взаимодействие индустриальных культур
1700–1950 гг."
Нижний Тагил
15–18 августа 1996 года

The International Scientific Conference
"Russia and West Europe:
Interaction of Industrial Cultures.
1700–1950"
Nizhni Tagil
August, 15–18, 1996

Rechts boven : affiche van het recentste internationaal wetenschappelijk congres *Rusland en West-Europa : Interactie van Industriële Culturen 1700-1950*, dat doorging in de Oeral in 1996.

Rechts onder : I.G. SEMIONOV, directeur van het Nationaal Mijn- en Metallurgisch Eco-Museum van de Midden-Oeral te Nizhny Tagil, ere-cultureel werker van de Russische Federatie, gastheer voor de beide eerste internationale wetenschappelijke congressen rond de interactie van industriële culturen tussen Oost en West.

(verzameling Guido Deseyn, Evergem)

